

G. Neweklowsky

Akademiku Božidaru Finki za 70. rođendan

NEKE BILJEŠKE O JEZIKU GRGURA PYTHIRAEUSA-MEKINIĆA

U članku se raspravlja o nekim osobinama jezika Pjesmarice 1609. Grgura Mekinića, o mogućim vezama Mekinićevog jezika i jezika Postile 1568. Zastupa se mišljenje da Mekinić nije igrao ulogu u razvoju gradišćansko-hrvatskog književnog jezika.

1. Uvod

Duševne pesne Grgura Mekinića (1609 i 1611) predstavljaju početak gradišćansko-hrvatske književne tradicije. Usprkos ovoj činjenici, jezik pjesmarica do sada u detaljima nije proučavan. Najznačajnije djelo o Mekiniću i njegovom jeziku je studija uz pretisak obiju pjesmarica (162 stranice malog formata) iz pera izdavača pretiska, Alojza Jembriha (Jembrih 1990). Tamo će (kao i u raspravi Jembriha 1984) čitalac naći osnovne podatke o nalasku pjesmarica u Sjemenišnoj knjižnici u Ljubljani, i o prvim naučnim radovima o njima (Smolik 1969, Škafar 1969).

Mekinić se spominje prvi put 1591. godine kao evangelički pastor u župi Steinbergu (mađ. Köhalom), a 1596. je bio u istoj funkciji u Svetom Križu ili Keresturu (gdje su izašle također njegove pjesmarice, vidi Škafar 1969, 273sl.). Mađarski se to selo zove Šopronkerestur (Sopronkeresztur), a njemački Deutsch Kreutz (danas u austrijskom Gradišću), a nalazilo se u Mekinićevo vrijeme u livčanskoj gospoščini (Herrschaft Lockenhaus, hrv. Līvka) (Dobrović 1955, 63-65). U toj gospoščini Sveti Križ nije bio hrvatsko selo, a hrvatska su sela u gospoščini bila (i ostala su hrvatska, čakavska, do danas) Filež, Dolnja Pulja i Gerištof. Najbliže čakavsko selo je Koljnof (njem. Kohlnhof, mađarski Kópháza, danas u Mađarskoj), a ni ostala čakavska sela sjevernog i srednjeg Gradišća nisu daleka. (Hrvati sjevernog Gradišća zovu se Hacı i Poljanci, Hrvati srednjeg Gradišća Dolinci.) Njihov je tip čakavštine morao nekada biti povezan sa teritorijem između rijeka Kupa, Sava i Una (Neweklowsky 1978, karta na str. 281). Gradišćanski kajkavci živjeli su i žive danas u dva sela blizu Šopronu i

Svetom Križu, u Vedešinu (mađ. Hidegség, njem. Kleinandrá) i Umoku (mađ. Fertőhomok, njem. Amhagen). Porijeklom tih kajkavaca bavio se Lončarić. On dolazi do zaključka da je njihov jezik u prvom redu povezan sa iseljenicima iz Međimurja i Prekmurja, ali i sa srednjom Slavonijom (Lončarić 1990, 158, i Karta kajkavskoga narječja u istoj knjizi). Kod Škafara (1969, 279) nalazimo kartu sa svim ovdje omenjenim mjestima.

Mekinićeve su pjesmarice odštampane kod Emerika Farkaša (Imre Farkas), koji se oženio s udovicom Ivana Mandelca, poznatog štampara iz doba slovenske i hrvatske reformacije, tako da je Farkaš dobio štampariju ženidbom. Između 1609. i 1619. odštampano je Farkaš niz knjiga u Keresturu; kasnije se preselio sa štamparijom u Čepreg (njem. Tschapring) gdje je dalje živio i radio kao tiskar (Škafar 1969, 276sl.).

2. Mekinićev jezik

Možemo pretpostaviti da Mekinić nije bio rođen u zapadnoj Ugarskoj. Neki su (npr. Meršić 1972, 19-35) mislili da je Mekinić bio iz Prekmurja jer je upotrebljavao riječi koje su nepoznate u Gradišću, a poznate u Prekmurju. Međutim, Jembrih (1990, 15-18) je otkrio da je neki Georgius Mekinič de Wippach bio upisan 1543. na Bečkom sveučilištu (u Jembrihovom tekstu stoji pogrešno 1534). Kao godinu rođenja Jembrih određuje 1529 - 1531 (Jembrih 1984, 76). Sasvim je moguće da se tu radi stvarno o istom Mekiniću koji bi u tom slučaju bio iz Vipave, a došao je poslije studija u Beču u zapadnu Ugarsku među Gradišćanske Hrvate ili u njihovu blizinu. Čini se da među Hrvatima nije mogao širiti luteransku vjeru neposredno, jer nikad nije bio namješten u čisto hrvatskom selu. Ipak, pod njegovu je župu spadao također selo Derfelj (njem. Dörfel) koje je bilo miješano hrvatsko-njemačko selo (Breu 1970, 93). Šta je Mekinić bio po narodnosti, nije sasvim jasno. Možda je bio Slovenac (hrvatskog porijekla?) koji je u mladim godinama došao na studije u Beč i poslije dugogodišnjeg boravka na službi u blizini Hrvata tek je naučio hrvatski. Međutim, iz pjesmarice 1609. razabire se da se osjećao Hrvatom, jer u predgovoru kaže "pri nas Hrvatih". Svakako je poznaoav njemački i mađarski, a također latinski jezik.

Glavne osobine Mekinićevog jezika opisane su kod Jembriha 1990 (27-47). Moglo bi se dodati još štošta u detaljima, što na ovom mjestu ne možemo učiniti.

Mekinićev je jezik čudna mješavina raznih komponenata. Prvo, treba istaći da to nije neki organski dijalekat, nego je to literarni jezik u čiji sustav idu razni elementi. Drugo, osnova mu je svakako čakavski, ikavsko-ekavski dijalekat; treće, ima kajkavskih jezičnih osobina, kojih u drugim čakavskim govorima Gradišća nema – inače, čakavski govori Gradišća posjeduju dosta kajkavskih

elemenata (o tome Neweklowsky 1982) – i, četvrto, ima također slovenskih osobina.

Moći ćemo procijeniti Mekinićeve jezične osobine tek onda kad budemo poznavali sve predložke njegovih prijevoda. Neke primjere prevođenja nalazimo kod Smolika (1969). Kako Mekinić kaže u podnaslovu knjige, prevodio je sa njemačkog i mađarskog. Jasno je da je poznao i latinske pjesme, a nije ni isključeno da je upotrijebio pri prevođenju također hrvatske i slovenske tekstove. Smolik ipak misli da Mekiniću slovenske pjesmarice nisu bile poznate (1969, 259).

Znamo da je Brencova Postila 1568 u prijevodu Stipana Konzula i Antuna Dalmate bila namijenjena Gradišćanskim Hrvatima. Valjalo bi istražiti da li ili u kolikoj mjeri jezik pjesmarica ovisi na neki način od jezika Postile. Jezik Postile također je čakavski, ikavsko-ekavski, i već tom činjenicom mora biti podudaranja. Mekinićev suvremenik je bio Bartol Kašić, autor prve hrvatske ("ilir-ske") gramatike 1604. On je, međutim, svoj jezik ikavizirao, iako je i on također sa ikavsko-ekavskog područja (sa otoka Paga).

Nećemo ponoviti ono što je Jembrih rekao o Mekinićevom jeziku, nego ćemo to dopuniti samo nekim dodatnim opažanjima.

Pored ikavsko-ekavskog refleksa jata, izrazito lokalna osobina hrvatskih govora sjevernog i srednjeg Gradišća jesu varijante prijedloga u pored *va* (nema /v/, a mislim da se *v* u Mekinića – kako je bio običaj – može i mora u funkciji prijedloga čitati /u/, jer se tako govori u Gradišću. Druga je lokalna osobina protetičko *j* ispred *i*. Mislim da se samo tako može tumačiti pisanje *iilis* /jiliš/, *iima* /jima/, *iime* /jime/, *iivan* /jivan/ itd. (up. Neweklowsky 1978, 81 i 107). Treća lokalna osobina je palatalizacija *l* (za *n* nisam našao primjer, valjda slučajno) poslije velara (ne dosljedno): *gljedat*, *doklje*, *duglje*, *prokljet*. Ovo je vrlo zanimljiva pojava, jer je nalazimo također u njemačkim govorima Gradišća, ali i u drugim govorima na hrvatskom području, npr. također u Postili (*gljedati*, *prokljet*) i u Gramatici Bartola Kašića (navodi kao primjer *što gljedaš?* na str. 187). Kod Mekinića se pojavljuje niz leksema sa izvjesnim fonetskim osobinama koje i danas nalazimo u Gradišću: *črljen*, *drčati* "trčati" (danas na Stinjacima), *dibina*, *dibok*, *gdo*, *izibrati*, *nimški*, *prijeti* "primiti", *prez*, *treti*, i drugi.

Pored leksičkih primjera navedenih kod Jembriha (Jembrih 1990, 42-45) mogli bismo navesti još čitav niz drugih riječi raznog porijekla, a koje većinom također nalazimo u kajkavskom dijalektu i u slovenskom jeziku (primjeri su iz prve knjige 1609.). Budući da u Pjesmarici samo desne stranice nose paginaciju, razlikovat ćemo lijevu i desnu stranicu sa *a* i *b*, ukoliko navodimo stranice u knjizi: *ar* "jer", *beteg*, *betežan*, *čemeran* "loš", *čuda* "mnogo", *dugovanje* "stvar" (64b), *godina* "kiša", *hasan* "korist", *hasnovit*, *hasniti*, *himba*, *hiniti*, *jur* "već", *kreljut* "krilo", *kupel*, *lačan* "gladan", *mentovati se* "spasiti se", *merkati* "paziti",

plavčica "čamac", *pripetiti se* "dogoditi se", *škurina* "tama, mrak", *žukak* "gorak", *tovariš*, *ufati se* "nadati se", *vred* "uskoro", *agnjac vazmeni* i drugi (up. Neweklowsky 1987).

Ima i osobina koje su dakako čakavske, ali ih u Gradišću ne nalazimo, npr. *jazik* (u Gradišću samo *jezik*), ili prijedlog *kol* (= kod). Mekinić piše samo *danas*, a osobina svih gradišćanskih čakavaca je oblik *denas*.

Među osobinama koje nisu gradišćanske nalazimo reflekske druge palatalizacije *k* u deklinaciji, npr. *z jazici* (86a), *razbojnici* (62a); za *g* i *h* nisam našao primjere. Oblik *vnogo* koji često upotrebljava, nije gradišćanski. U pjesmarici 1609. ima bar jedan oblik duala: oba *z jednoga roda bista* (22a) (pored *dva lotra*, *ka bihu...* 19b), nalazimo oblik *crikav* (up. slov. *cerkev*); kajkavski su oblici: *bum*, *buš*, *bu*, *bumo*.

Nešto ćemo se detaljnije osvrnuti na reflekske jata u prvoj knjizi *Duševnih pesana* 1609. i uporediti ih sa refleksima jata u *Postili*:

Rekli smo da jezik oba djela (*Postile* i *Pjesmarica*) pripada čakavskom, ikavsko-ekavskom dijalektu. Ipak, ima razlika. Naime, u *Postili* ima kolebanja između *i* i *e* (usp. Poderschnik 1994), dok u gradišćansko-hrvatskoj književnosti takvog kolebanja nema. Ako promatramo primjere sa jatom kod Hadrovicsa (1974, 54-60) opažamo da je upotreba *i* ili *e* u pojedinim leksemima vrlo dosljedna. Takvo je stanje i danas u čakavskim govorima sjevernog i srednjeg Gradišća (Neweklowsky 1978, karta 2).

Da provjerimo stanje kod Mekinića. Navodimo potvrde svih riječi sa jatom. Ovaj zadatak je bio olakšan time što su tri moje studentice u okviru seminarske radnje upisali tekst prve knjige u kompjuter, tako da se lako mogla napraviti konkordancija i, prema njoj, naći svaki oblik. (Ipak je moguće da mi je koja riječ izmakla, jer tekst još nije korigiran.) U zagradama dodajemo koliko se puta primjer susreće u knjizi i, pored toga, bar jedan podatak na kojoj se stranici nalazi:

a) ikavizmi:

bidan (1put, 76a), *bolizan* (8 puta, 75b), *brig* (bar 15 puta, prvi put na str. 28b), *brime* (2b, 17b), *človik* (često), *človiče* (21a), *človičanski* (5, 17b), *človiče pleme* (38a), *človičtvo* (12b), *dica* (često), *dičica* (52b), *dite* (20 puta), *diliti* (*diliš*, 33a), *ditece* (11 puta, 3a), *ditetstvo* (jedanput, 9b), *ditić* (jedanput, 6b), *ditinstvo* (jedanput, 57a), *diva* (*čista diva*, 5a, 7a, 37b), *divičtvo* (6b), *divica* (često), *divojka* (3 puta, 14a), *grih* (često), *grišan* (češće, 41b), *grišnik* (češće, 8a), *jisti* (*ča bumo jili*, 91a), *jiliš* (6 puta, 90a, b), *kripiti* (12 puta, 14b), *kripitelj* (4 puta, 26b), *kripak* (4 puta, 3b), *kripost* (često), *ličiti* (*bolizan liči*, 40b), *lip* (češće), *lipota* (2 puta, 12a, 81a), *misec* (4x, predgovor), *mliko* (2puta, 1b, 4b), *nediljni* (19b, 35b), *nimški* (1 put, u nazivu), *obrizan* (1 put, 3b), *obrizanje* (2 puta, sadržaj i 13b), *odrišiti* (14puta, 10a), *odrišitelj* (4puta, 93a), *odrišenje*

(1put, 68a), *ondi* (češće), *pinezi* (6puta, 17b), *plinica* (3x, 7b), *potriba* (3x, 46a), *potriban* (11x, 18b), *potribovati* (3x, *potribovan* 2x, 17b), *potripšćina* (2x, 45b), *poviti* (= povjedati) (5x, 21b), *zapoviditi* (1x, 61a), *prepivati* (3x, predgovor, 21b, 28a), *prepivanje* (1x, 8a), *priko* (80a), *primiriti* (primjeriti) (1x, 37a), *razdiliti* (1x, 16b), *rič* (često), *rišiti* (5x, 41a), *rišitelj* (2x, 27a), *svidočanstvo* (1x, 22a), *svidočiti* (8x, 28b), *svidok* (1x, 35a), *svit* (često), *svititi* (*sunce sviti*, češće), *svital* (3x, predgovor, 7b, 34a), *svitlost* (često), *svitski* (6x, 4b), *umriti* (često), *vridnost* (79a), *vrime* (često), *viditi* (često), *vridan* (10x, 19a), *vridnost* (8x, 4a), *zapoviti* (2x, 65b), *zapovid* (češće), *zapovidati* (1x, 58a).

b) ekavizmi:

beseda (2 puta, 57a, 62a), *bolezan* (2 puta, 23b, 48b), *celi* (*celo* 26a), *del* (50a), *delo* (90a), *delati* (*delajte*, 58b), *delavac* (94a), *delnik* (*delnici* 27a), *devstvo* (35a), *lenost* (1 put, 57a), *leto* (češće), *onde* (7puta, 6a), *oposred* (1put, 29a), *oposreda* (1put, 25a), *pesan* (češće, prvi put u naslovu), *pesak* (1put, 74b), *pre* (prefiks, često), *preko* (1x, 84a), *svedočstvo* ? (*Dai /zpa/zitell ka /zuedochiuu* [štamarska greška?] 5b), *telo* (često), *telesni* (6x, 75b), *vek* (često), *večan* (često), *vekiyečan* (češće), *vera* (često), *veran* (često), *verovati* (često), *zvezda* (13x, 4b).

Refleks jata je *a* u ova dva primjera: *gnjazdo* (5 puta, 91a, b), *nadra* (u *nadri* svojih nosi te, 52a).

Kolebanja su rijetka; našao sam samo ove primjere: *bolizan/bolezan*, *ondi/onde*, *priko/preko*.

Riječ *bolžezan*, čini se, ne upotrebljava se u živom leksičkom blagu Gradišćanskih Hrvata. Kod Hadrovicsa nalazimo *bolezljiv* i *boleznost* (up. slov. *bolezan*). Oblici *onde/ondi* zastupljeni su u gradišćansko-hrvatskoj književnosti (Hadrovics, 147). *Préko* u Gradišću glasi samo *prik*, kao i u starijoj književnosti (Hadrovics, 55).

U Postili 1568 refleksi jata izgledaju ovako (po Poderschnik 1994, 55-72):

a) ikavizmi:

besida, *človik*, *človičaski*, *človičast*, *človičastvo*, *dijanje*, *dica*, *ditić*, *ditinjski*, *ditinstvo*, *divica*, *divičastvo*, *grih*, *grišni*, *grišnik*, *hotiti*, *ispovidati*, *kripiti*, *kripak*, *kripost*, *lip*, *namiriti*, *naprid*, *naslidnik*, *podiliti*, *potriba*, *potriban*, *potribovati*, *poslidnji*, *prosvititi*, *razdiliti*, *rika*, *rišiti*, *rič*, *slip*, *svit*, *svitovan*, *svitnjak*, *siditi*, *slip*, *slipota*, *tribi*, *vik*, *vriči*, *vrime*.

b) ekavizmi:

cel, *ded*, *del*, *delati*, *kletinja*, *len*, *mesto*, *obećati*, *prefiks pre-* (sve riječi), *pred* (prijedlog i prefiks), *telo*, *telesan*, *trezan*, *večan*.

Kolebanja između *i* i *e* ima svakako više nego u Pjesmarici: *diva/deva*, *imiti/imeti*, *nedilja/nedelja*, *trpiti/trpeti*, *viditi/videti*, *vira/vera*, *virovati/verovati*, *zapovid/zapoved*.

Uspoređujući navedene oblike kod Mekinića i u Postili, vidjet ćemo odmah neke razlike. Kod Mekinića jedva da ima kolebanja *i/e*, u Postili su kolebanja češća. U Postili nalazimo oblik *imēti*, dok je kod Mekinića zastupljen jedino oblik *imati*. Druge se razlike vide iz dvaju popisa gore. Padaju u oči također razlike u tvorbi riječi, npr. *človičastvo*, *človičaski*, *divičastvo* i slično u Postili. Ima i drugih značajnih razlika. Tako je staro slogotvorno *I* kod Mekinića (kao i danas u Gradišću) samo *u*, a u Postili dijelom *al* (*napalne*, *palt*, *salnce*, Poderschnik 1994, 78) pored oblika sa *u*.

3. Zaključak

Ima, naravno, dosta podudaranja u jeziku Postile i Pjesmarice, međutim, čitanje tekstova jasno pokazuje da Mekinić nije nastavljatelj jezika Postile. S druge strane se postavlja pitanje: U koliko je mjeri bio Mekinić mjerodavan za jezik hrvatske pismenosti u Gradišću u 18. i 19. stoljeću? Koliko nam je za sada poznato, najstarija je knjiga poslije Mekinićevih Pjesmarica knjiga iz 1732 (*Horvatsko evanđelje*). Kad usporedimo jezik Evanđelja (primjer kod Hadrovicsa (1974, 499-502) s jezikom Grgura Mekinića, možemo konstatirati da je taj jezik neovisan od Mekinića i predstavlja u fonetskom, morfološkom i leksičkom pogledu točno jezik sjevernog i srednjeg Gradišća, dakle organski živi narodni jezik, a ne mješavinu raznih elemenata. To znači da je Mekinić bio začetnik gradišćansko-hrvatske književnosti ali nimalo nije bio uzor za gradišćansko-hrvatski književni jezik.

Literatura

- Breu, Josef (1970): *Die Kroatensiedlung im Burgenland und den anschließenden Gebieten*. Wien (Verlag Franz Deuticke).
- Dobrović, Ivan (1955): *Naši Hrvati u dobi reformacije i prva stoljeta u novoj domovini*. Beč (Knjiga 19. Hrvatskoga nakladnoga društva).
- Hadrovics, László (1974): *Schrifttum und Sprache der Burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert*. Wien und Budapest (Österreichische Akademie der Wissenschaften).
- Jembrih, Alojz (1984): Jezične osobine pjesmarica Grgura Mekinića Pythiraeusa (1609. i 1611.). U knjizi: *Gradišćanski Hrvati 1533-1983*, glavni urednik B. Finka. Zagreb, str. 71-87.
- Jembrih, Alojz (1990): *Grgur Pythiraeus Mekinić i njegove pjesmarice (1609. i 1611.)*. Zagreb (Kršćanska sadašnjost) [= pogovor uz reprint].

Kašić, Bartol (Bartholomaeus Cassius) (1977): *Institutiones linguae illyricae*. Romae 1604. Nunc iterum edidit R. Olesch. Köln-Wien (Böhlau).

Koschat, Helene (1978): *Die čakavishe Mundart von Baumgarten im Burgenland*. Wien (= Schriften der Balkankommission. Linguistische Abteilung, XXIV/2).

Lončarić, Mijo (1990): Podrijetlo Gradišćanskih kajkavaca. U knjizi: *Kaj - jučer i danas*. Čakovec, str. 148-158.

Mekinić, Grgur (1609/1990): *Dusevne peszne psalmi ter hvale vzdania diachke, od bogaboiechih vchenih mvsi V nimskom i nikoliko vuger/zkom Iaziku /praune, a /zada pak VHeruatczki iazik preobervvte po Gerguru Pythiraeu/u alit Heruatczki Mekinichiu Pri S. Krili kol Soprona Plebanu/u. Stampane pri Sz. Krisi po Imre Farka/u u letu 1609*. Reprint Zagreb 1990 (Kršćanska sadašnjost).

Meršić, Martin, ml. (1972): *Znameniti i zaslužni Gradišćanski Hrvati*. Bez mjesta (Čakavski sabor).

Neweklowsky, Gerhard (1978): *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete*. Wien (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung, 25).

Neweklowsky, Gerhard (1982): O kajkavskim osobinama u "nekajkavskim" govorima Gradišća. U: *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 6, 257-263.

Neweklowsky, Gerhard (1987): Lexikalische Übereinstimmungen im nordwestlichen Südslawischen. U: *Slavistična revija*, 35, 3-16 i 187-209.

Poderschnig, Veronika (1994): *Sprachliche Untersuchung der Postille 1568 von Stipan Konzul und Antun Dalmata*. Klagenfurt, 106 str. (diplomski rad Univerziteta u rukopisu).

Smolik, Marijan (1969): Grgur Mekinić in njegovi pesmarici 1609 in 1611. U: *Časopis za zgodovino in narodopisje* (Maribor), Nova vrsta, 5. (XL.), 246-272.

Škafar, Ivan (1969): Grgur Mekinić Pythiraeus, hrvatski protestantski pisatelj, in začetki slovstva pri Gradišćanskim Hrvatih. U: *Časopis za zgodovino in narodopisje* (Maribor), Nova vrsta, 5. (XL.), 273-295.

Zusammenfassung

Einige Bemerkungen zur Sprache von Grgur Pythiraeus-Mekinić

Erstaunlicherweise ist die Sprache von Grgur Mekinić, eine merkwürdige Mischung von ikavisch-ekavischen čakavischen, kajkavischen und slowenischen Elementen bisher noch wenig untersucht worden (zuletzt von Jembrih). Einige Merkmale der Sprache werden in Ergänzung zu Jembrihs Arbeit beschrieben. In dem Aufsatz wird die Frage, ob Mekinić von der Postillenübersetzung durch Stipan Konzul und Antun Dalmata, die ja den Kroaten des Burgenlandes gewidmet war, beeinflusst war, verneint. Mekinić ist zwar der Autor des ältesten bisher bekannten Buches bei den Kroaten des ehemaligen Westungarns, seine Sprache kann jedoch keineswegs als Vorbild für die weitere Entwicklung der Schriftsprache der Burgenländer Kroaten betrachtet werden.